

ירושה וצוואה

עקרונות חלוקת ירושה

1. שולחן ערוך חושן משפט סימן רעו, סעיף א

סדר נחלות כך: מי שמת, בנו יורשו. לא נמצא (לו) בן, רואים אם יש לבן זרע, בין זכר בין נקבה עד סוף כל הדורות, עומד במקומו ויורש הכל, לא נמצא זרע לבן, אם יש לו בת תירשנו. לא נמצא לו בת, אם יש לה זרע, בין זכר בין נקבה עד סוף כל הדורות, יורש הכל.

לא נמצא לה זרע, תחזור הירושה לאביו של מת. ואם אין אביו קיים, תחזור לזרעו שהם אחי המת. אם יש לו אח, יורש הכל. לא נמצא לו אח; אם הניח זרע עד סוף כל הדורות עומד במקומו לירש. לא נמצא לו אח ולא זרע ממנו, תחזור הירושה לאחות המת או לזרעה עד סוף כל הדורות.

לא נמצא לו אחות ולא זרע ממנה, תחזור הירושה לאבי אביו של מת. ואם אינו קיים, חוזר לזרעו שהם אחי אבי המת, אם יש לו אחים או לזרעם עד סוף כל הדורות. ואם אין אחים לאבי המת, ולא זרע מהם, חוזרת לאחות אבי המת או לזרעה עד סוף כל הדורות.

ואם אין אחות לאבי המת ולא זרע ממנה, חוזרת לאבי אביו של מת. ואם אינו חי, מורישו לזרעו שהם אחי אבי אביו של מת או לזרעם עד סוף כל הדורות. לא נמצא אחי אבי אביו של מת ולא זרעם, חוזרת לאחות אבי אביו של מת או לזרעה עד סוף כל הדורות. ועל זה הדרך נחלה ממשמשת למעלה עד ראובן.

2. הרב שלמה דיכובסקי, "הלכת השיתוף" – האם דינא דמלכותא?, תחומין יח, עמ' 30-31

נער הייתי ועדיין לא זקנתי, ומתוך אלפי תיקי הירושה שבהם דנתי לא היה גם תיק אחד שחילקנו את העזבון בין הבנים בלבד תוך כדי נישול הבת והאשה.

האם מותר לכתוב צוואה

3. בבא בתרא דף קלג עמוד ב

מתני'. הכותב את נכסיו לאחרים והניח את בניו - מה שעשה עשוי, אלא אין רוח חכמים נוחה הימנו; רשב"ג אומר: אם לא היו בניו נוהגים כשורה - זכור לטוב.

4. שולחן ערוך ורמ"א חושן משפט סימן רפב, סעיף א

כל הנותן נכסיו לאחרים והניח היורשים, אף על פי שאין היורשים נוהגים בו כשורה אין רוח חכמים נוחה הימנו, וזכו האחרים בכל מה שנתן להם. ומדת חסידות שלא להעיד בצוואה שמעבירין בה הירושה מהיורש, אפילו מבן שאינו נוהג כשורה לאחיו חכם ונוהג כשורה. הגה: מי שצוה לעשות בנכסיו הטוב שאפשר לעשות, יתנהו ליורשו כי אין טוב מזה (מרדכי פרק מי שמת).

5. רמב"ם הלכות נחלות פרק ו הלכה יג

צו חכמים שלא ישנה אדם בין הבנים בחייו אפילו בדבר מועט שלא יבואו לידי תחרות וקנאה כאחי יוסף עם יוסף.

6. קצות החושן סימן רפב ס"ק ב

שמעבירין בה הירושה. בתשב"ץ ח"ג סי' קמ"ז כתב ז"ל, ובטופסי שטרות לראשונים יש שיור ארבעה זוזי, וכתב גאון ז"ל דמשום כדי שתהא רוח חכמים נוחה הימנו כמו שכתוב בספר עיטור סופרים דמתנת שכיב מרע עכ"ל.

7. שו"ת חתם סופר חלק ה (חושן משפט) סימן קנא

יקרתו הגיעני ונפשו היפה בשאלתו ע"ד עתיר נכסיו א' שאין לו בנים ורוצה שטר צוואת בריא לעשות מרוב עשרו קרן קיימת לדברים טובים והמיעוט הנשאר ליורשיו אי שרי לת"ח להזדקק לזה כמבואר בש"ע ח"מ סי' רפ"ב דיש למנוע מזה...

מבואר מכל זה שאפי' להקדש רק קצת נכסיו אפי' לא הניח אחריו יוצאי חלציו מ"מ לא יזדקק שום ת"ח לזה לכאורה...

ואולי כל הנאמרים אינו אלא בשכ"מ שאין המתנה חל אלא בשעת מיתה ואז הנכס נופלי' לפני יורשים והוא בא להפקיע אבל מתנת בריא גוף מהיום ופרי לאחר מיתה לית לן בה דבחיים יכול כל אדם לעשות בשלו מה שירצה וסברא נכונה ליישב המנהג אבל כתובות נ"ג תיובתו' מ"מ אם מניח ליורשיו עכ"פ מנה יפה יכול פר"מ להזדקק לזה.

8. שו"ת אגרות משה חושן משפט חלק ב סימן מט

אבל מכיון שחזינן מדברי התשב"ץ דאם משאיר לירושה ליכא איסור נראה שיש לסמוך עליו כשהשאיר ליורשין דבר חשוב ומסתבר לע"ד שיניח להיורשין חומש שזהו דבר חשוב ודאי לכל מוריש כפי שהוא, וד' חומשין האחרים יתן מהם השליש למוסדות התורה ושני שלישים לקרובים בני תורה כדלעיל.

9. שו"ת אגרות משה חושן משפט חלק ב סימן נ

ולכן כיון שהשאיר לכל בן אלף דאלאר הוא ודאי דבר חשוב אף בזמננו יותר מד' זוזים שבזמן הגאון היה רשאי ליתן השאר אף שהוא סך היותר גדול אף אם היו בנין מעלי, ורוח חכמים נוחה מזה.

10. פתחי חושן ירושה ואישות, פרק ד הערה ט

ולמעשה לא מצאתי הכרעה בזה, ומ"מ נראה שתלוי בגודל הירושה בכללה (ומסברא נראה שאם יש לו נכסים הרבה ומשייר ליורשיו דולר אחד, או אפילו ד' זוזי ה"ז כחוכא ואיטלולא), וגם במצב היורשים אם הם עניים או עשירים, והדבר נתון לפי ראות עיני הדיין, ובשבט הלוי הנ"ל מדייק מדברי התשב"ץ שהמעביר נכסיו מיורשיו עניים, עובר גם משום עני המהפך בחררה ונקרא רשע. ונלענ"ד דכשאמרו שצריך לשייר ליורשים, היינו שצריך להשאיר שיהא בדרך ירושה דממילא כדין תורה, אבל כשמחלק כל נכסיו, אף על פי שנתן גם ליורשיו כשיעור השיר, ס"ס עקר דין ירושה.

אופני מתנה מחיים**11. בבא בתרא דף קלו עמוד א – פירות לאחר מיתה**

הכותב נכסיו לבנו לאחר מותו - האב אינו יכול למכור מפני שהן כתובין לבן, והבן אינו יכול למכור מפני שהן ברשות האב. מכר האב - מכורים עד שימות, מכר הבן - אין ללוקח בהן כלום עד שימות האב.

12. רמב"ם הלכות זכיה ומתנה פרק יב הלכה יג, וכן שו"ע חו"מ רנז, א-ה

כותב נכסיו לבנו ולאחר מותו, הרי הגוף של בן מזמן השטר והפירות לאב עד שימות, לפיכך האב אינו יכול למכור מפני שהן נתונין לבן, והבן אינו יכול למכור מפני שהן ברשות האב, מת האב והניח פירות מחוברין לקרקע הרי הן של בן, מפני שדעתו של אדם קרובה אצל בנו, היו תלושין או שהגיעו להבצר הרי הן של יורשין, עבר האב ומכר מכורין עד שימות, וכשימות האב מוציא הבן מיד הלוקחות, ואם היו שם פירות מחוברין שמין אותם ללוקח ונותן הבן דמיהם, היו תלושין או שהגיעו להבצר הרי הן של לוקח, עבר הבן ומכר אין ללוקח כלום עד שימות האב, מכר הבן בחיי האב ומת הבן ואחר כך מת האב, כשימות האב קנה הלוקח, שאין לאב אלא פירות וקניין פירות אינו כקניין הגוף.

13. שולחן ערוך חושן משפט סימן רנז סעיף א

הכותב נכסיו לבנו לאחר מותו, הרי הגוף של בן מזמן השטר, והפירות לאב עד שימות, לפיכך האב אינו יכול למכור מפני שהם נתונים לבן, והבן אינו יכול למכור מפני שהם ברשות האב.

14. בבא בתרא דף קלה עמוד ב – מהיום אם לא אחזור בי

תנו רבנן: איזה היא דייתיקי? כל שכתוב בה: דא תהא למיקם ולהיות; ואיזה היא מתנה? כל שכתוב בה: מהיום ולאחר מיתה. אלא מהיום ולאחר מיתה הוא דהויא מתנה, מעכשיו לא הויא מתנה? אמר אביי, הכי קאמר: איזו היא מתנת בריא שהיא כמתנת שכיב מרע דלא קני אלא לאחר מיתה? כל שכתוב בה: מהיום ולאחר מיתה.

15. תוספות מסכת בבא בתרא דף קלה עמוד ב, ד"ה כל

ומפרש רבינו תם מהיום ולאחר מיתה היינו מהיום אם לא אחזור בי עד לאחר מיתה ומיירי כגון שפירש בפירוש מהיום אם לא יחזור עד לאחר מיתה...

16. שולחן ערוך חושן משפט סימן רנז סעיף ו-ז

מתנת בריא שכתוב בה: מהיום ולאחר מיתה, הרי היא כמתנת שכיב מרע שאינה קונה אלא לאחר מיתה, שמשמע דברים אלו שאע"פ שקנה הגוף מהיום ואינו יכול לחזור בו, אינו זוכה בו ואוכל פירות אלא לאחר מיתה.

כתב לו: מהיום אם לא אחזור בו עד לאחר מיתה, היא לגמרי כמתנת שכיב מרע ויכול לחזור בו כל ימי חייו אף מהגוף.

נכסים שקנה לאחר כתיבת צוואה**17. רמ"א חושן משפט סימן רנז סעיף ז – בדרך הודאה**

ולכן בריא שרוצה לחלוק נכסיו אחרי מותו שלא יריבו יורשיו אחריו, ורוצה לעשות סדר צוואה בעודו בריא, צריך להקנות בקנין, ואפילו קנין אינו מהני אם רוצה ליתן להן דבר שאינו בידו אז, דאין אדם מקנה דבר שלא ברשותו, ואין מהני אלא דרך הודאה שמודה שחייב לכל אחד מהן כפי מה שירצה.

18. רמ"א חושן משפט נחלות סימן רפא, סעיף ז

הכותב לבתו שתקח לאחר מותו כחצי חלק זכר, דינו כירושיה בעלמא ובעל חוב וכתובה קודמין למתנה זו וכן עשור נכסי הבת; וכל ימי חיי הנותן יכול למכור הנכסים, אף על פי שכתב לה: מהיום ולאחר מיתה, ואין הבת נוטלת אלא בנכסים שהיו לו בשעת נתינה, אבל לא אח"כ, דאין אדם יכול להקנות דבר שלא בא לעולם (מרדכי פ' יש נוחלין). מיהו נ"ל דמה שנוהגין עכשיו לכתוב שטר חוב לבתו ולהתנות שאם יתן לבתו חלק חצי זכר יפטור מן החוב, צריך ליתן לה בכל אשר לו, דעיקר הוא החוב. ולכן צריך לקיים תנאו או ישלמו החוב, וכן המנהג.

דרישות החוק**19. סעיף 35 לחוק הירושה תשכ"ה-1965**

35. הוראת צוואה, פרט לצוואה בעל-פה, המזכה את מי שערך אותה או היה עד לעשייתה או לקח באופן אחר חלק בעריכתה, והוראת צוואה המזכה בן-זוגו של אחד מאלה - בטלה.

צוואה בין בני זוג**20. בירור מפת הבעלות ע"פ ההלכה והחוק****21. שולחן ערוך חושן משפט סימן רמח, סעיף ג**

נכסי לפלוני ואחריו לפלוני ואחריו לפלוני, מת ראשון קנה שני, מת שני קנה שלישי, מת שני בחיי ראשון, הנכסים של יורשי ראשון. (וכן דין שלישי עם השני) (המגיד הנ"ל). אף על פי שאמרנו אין לשני אלא מה ששייר ראשון, אסור לראשון למכור או ליתן גופו, אלא אוכל הפירות עד שימות, ויזכה השני. ואם עבר האחד ומכר או נתן במתנה, אין השני מוציא מיד הלקוחות, שאין לשני לא מהגוף ולא מהפירות אלא הנשאר. וכל המשיא עצה לראשון למכור, נקרא רשע. ואפילו היו בהם עבדים והוציאם הראשון לחירות, או כלים ועשאים תכריכים למת, מעשיו קיימים.

22. שולחן ערוך חושן משפט סימן רמח, סעיף ז

אין כל דברים הללו אמורים אלא באומר: ואחריך לפלוני, ולא אמר: מהיום. אבל אם אמר ליה: ואחריך מהיום לפלוני, ומכר הראשון, השני מוציא מיד הלקוחות.

23. צוואה הודית, סעיף 8 לחוק הירושה

א8. (א) בני זוג רשאים לערוך צוואות מתוך הסתמכות של בן הזוג האחד על צוואת בן הזוג האחר; צוואות כאמור יכולות להיעשות בין אם הזוכה על פי כל אחת מהצוואות הוא בן הזוג ובין אם הוא גורם שלישי, בין בשני מסמכים שנערכו באותה עת ובין במסמך אחד (בסעיף זה – צוואות הודיות).

(ב) לביטול צוואה הודית לא יהיה תוקף אלא אם כן יתקיים אחד מאלה:

(1) בחייהם של שני בני הזוג – המצווה המבקש לבטל את צוואתו ימסור הודעה בכתב על ביטול הצוואה למצווה השני; נמסרה הודעה כאמור, בטלות הצוואות ההדדיות של שני המצווים;

(2) לאחר מות אחד מבני הזוג –

(א) כל עוד לא חולק העיזבון – בן הזוג שנותר בחיים ומבקש לבטל את צוואתו יסתלק שלא לטובתו, לטובת ילדו או לטובת אחיו של המוריש, מכל מנה או מכל חלק בעיזבון שהוא אמור לקבל לפי הצוואה ההדדית של המצווה שמת;

(ב) לאחר חלוקת העיזבון – בן הזוג שנותר בחיים ומבקש לבטל את צוואתו ישיב את כל שירש לפי הצוואה ההדדית לעיזבון, ואם השבה בעין בלתי אפשרית או בלתי סבירה – ישיב את שווי המנה או החלק בעיזבון שירש;